

JARMILA TKADLEČKOVÁ

NÁZORY A ČINNOSTĚ KARLA HAVLÍČKA BOROVSKEHO Z HLADISKA VÝVOJA ČESKO-SLOVENSKÝCH VZŤAHOV

Významným obdobím, ktoré treba preskúmať pri analýze česko-slovenských vzťahov, je obdobie tzv. národného obrodzenia, keď sa Česi a Slováci konštituovali v novodobé buržoázne národy. Vzájomný pomer oboch týchto národov, ktorý sa vyvinul ako produkt historického procesu ich formovania, pôsobenie jednotlivých tendencií a politických smerov v českom a slovenskom národnom hnutí, ako aj styky predstaviteľov tohto hnutia ovplyvňujú v podstatnej miere ďalší vývoj česko-slovenských vzťahov v budúcnosti. V tomto zmysle môžeme obdobie národného obrodzenia považovať za historickú základňu, ktorá ďalšiemu vývinu česko-slovenských vzťahov dala určitý smer a charakter. Rozvíjanie vzťahov medzi českým a slovenským národom malo v tejto etape jednak literárno-kultúrnu stránku, ktorá bola pokračovaním doterajších kultúrnych vzťahov, jednak politickú stránku, ktorá začína vystupovať do popredia. Súčasne si tento proces vytvára aj príslušnú ideologickú nadstavbu, vznikajú totiž idey zdôvodňujúce užšie spojenie českého a slovenského národa, ktoré sú odrazom ich sociálno-ekonomického postavenia. Tendencie spojenia národného hnutia Čechov a Slovákov sa pritom opierali o prirodzené podmienky vyplývajúce z národnostnej príbuznosti, z územnej blízkosti oboch národov, z kultúrnych tradícií, z pôsobenia dočasne spoločného spisovného jazyka a najmä boli stimulované národnostným útlakom v rakúsko-uhorskej monarchii.

Na druhej strane mali podstatný vplyv na tendencie spojenia českého a slovenského národného hnutia aj rozdielne podmienky, za ktorých sa vyvíjalo slovenské národné hnutie v porovnaní s českým. Nižší stupeň vývoja kapitalizmu v Uhorsku a dvojité národnostné útlak boli príčinou, že slovenské národné hnutie bolo slabšie, vyvíjalo sa oneskorene a pomalším tempom. Preto prirodzene inklinovalo k českému národnému hnutiu hľadajúc v ňom oporu a posilnenie. A práve silnejšia pozícia českého národného hnutia podstatne ovplyvňuje vývin česko-slovenských vzťahov.

V štyridsiatych rokoch minulého storočia sa dostáva na čelo českého národného hnutia liberálna buržoázia, ktorá zapájala do národného hnutia široké masy českého ľudu s cieľom využiť toto hnutie pre posilnenie svojich hospodárskych a politických pozícií v boji s buržoáziou nemeckou. Preto aj pomer

k slovenskému národnému hnutiu chápala česká liberálna buržoázia zo svojich triednych pozícií a usilovala sa rozvíjať česko-slovenské vzťahy predovšetkým na politickej základni, kým v predchádzajúcich obdobiach sa tieto vzťahy vyvíjali viac-menej na základni kultúrno-literárnej. Silnejšie pozície českého národného hnutia jej umožňovali, aby sa orientovala na úsilie usmerniť slovenské národné hnutie vo svojich politických intenciách, podriadiť ho českému národnému hnutiu a tak získať širšiu politickú oporu upevňujúcu jej postavenie v rakúskej monarchii. Česká liberálna buržoázia našla aj svojim snahám zodpovedajúci ideologický výraz vo všeobecne zakorenených všeslovenských ideách, ktoré formuloval Kollár a ktoré vychádzali z toho, že Česi a Slováci tvoria jeden „československý kmeň“ ako súčasť jedného „slovanského národa“. K týmto ideám sa česká liberálna buržoázia, pravda, stavala triezvejšie a reálnejšie a dala im konkrétnejšiu politickú náplň. Miesto hmlistého všeslovenského zväzku, ktorý sa nemohol oprieť o jestvujúce politické formy a v ktorom by vedúce postavenie malo Rusko (čoho sa aj česká liberálna buržoázia obávala), vychádza z možnosti spojenia Slovanov v rámci rakúskeho štátneho útvaru. Tieto tendencie neskoršie formuluje v podobe austroslavistickej koncepcie a ideologicky vyjadruje v myšlienke „československého“ národa, ktorá je súčasne aj odrazom jej ambícií na vedúcu úlohu medzi slovanskými národmi v Rakúsku. Úsilie podriadiť slovenské národné hnutie politickým cieľom českej liberálnej buržoázie sa najvypuklejšie prejavuje vtedy, keď sa v slovenskom hnutí objavujú isté emancipačné snahy, ktoré vyúsťujú neskoršie v kodifikácii slovenského spisovného jazyka. Vytvorenie spisovnej slovenčiny, ktoré zavŕšilo jednu etapu slovenského národného hnutia, je v očiach českej liberálnej buržoázie činiteľom, ktorý by mohol oslabiť jej vplyv na slovenské hnutie. Preto aj proti spisovnej slovenčine ostro vystúpila, opierajúc sa dôsledne o ideu jedného „československého národa“. Svoj pomer k slovenskému hnutiu musela česká liberálna buržoázia riešiť v situácii, keď sa rýchlo vyvíjali a menili politické podmienky v dôsledku vlny revolúcií, ktorá prebehla Európou a keď sa pomery v Rakúsku neobyčajne skomplikovali. Vtedy sa do vzťahu medzi českým a slovenským národným hnutím prenášajú rozpory jej kolísavej, nedôslednej a kompromisníckej politiky.

Významnou osobnosťou vtedajšieho politického života bol známy český publicista Karel Havlíček Borovský, ktorý bol politicky orientovaný na skupinu českej liberálnej buržoázie a inteligencie a v rôznych otázkach a smeroch vyjadroval jej názory. Karel Havlíček Borovský dáva politickým snahám a zameraniu českej liberálnej buržoázie konkrétny výraz a bojovne tieto názory rozširuje a popularizuje. V svojej bohatej publicistickej činnosti vlastne formuluje názory českej liberálnej buržoázie ku každej aktuálnej politickej otázke, preto štúdium jeho činnosti nám umožňuje lepšie pochopiť politiku českých liberálov. Rozbor jeho činnosti je neobyčajne cenný najmä pri analýze vývoja česko-slovenských vzťahov, a to z týchto príčin:

Karel Havlíček Borovský vyjadruje názory a postoj českej liberálnej buržoázie stojacej na čele politického života v období, ktoré, ako sme už povedali, predstavuje veľmi dôležitú etapu vo vývoji česko-slovenských vzťahov, pretože

v ňom prebieha proces formovania dvoch príbuzných národov a vytvára sa základňa ich budúceho pomeru a vývinu vzájomných vzťahov. Tento ďalší vývin potom ovplyvnila česká buržoázia tým, že podriaďovala slovenské národné hnutie svojim politickým cieľom a už vtedy vytvárala ideologické a politické zárodky budúceho nerovnoprávneho pomeru českého a slovenského národa.

Karla Havlíčka Borovského nemožno považovať za púheho interpretátora politických názorov českých liberálov. Jeho ostré pero zasiahlo do každej otázky, ktorá vtedy bola stredobodom pozornosti českej spoločnosti. Pritom veľmi často prejavil svojrázne stanovisko k niektorým problémom vtedajšieho diania. K. H. Borovský je zložitá osobnosť plná rozporov. Najmä v poslednom období svojej činnosti, keď českí liberáli po krachu svojej politiky ustúpili z verejného života, pochopil K. H. Borovský aspoň čiastočne chyby ich kompromisníckej politiky a ako jediný český žurnalista ostal v opozícii oproti reakcii a neúnavným bojovníkom proti absolutizmu. Najvýraznejšie sa to prejavilo v jeho beletristickej činnosti. Ako statočný a priamy človek sa odlišoval od väčšiny liberálov najmä tým, že bojoval za práva českého národa neohrozene a bez obmedzených osobných záujmov, hoci bol politicky s českými liberálmi úzko spätý. No práve v otázke pomeru k Slovensku, v otázke pochopenia práva slovenského národa na samostatný národnostný vývoj, v otázke spisovnej slovenčiny a v iných otázkach, ktoré súviseli s chápaním česko-slovenských vzťahov, ostal Karel Havlíček Borovský typickým predstaviteľom názorov českej liberálnej buržoázie a v podstate sa od nich neodchýlil. Tým viac nám zhodnotenie jeho činnosti dáva obraz o významnej etape česko-slovenských vzťahov. Jeho činnosť v smere rozvíjania týchto vzťahov bola veľmi intenzívna a zahŕňovala prakticky všetky stránky — kultúrnu, politickú a ideologickú.

*

Názory K. H. Borovského na česko-slovenské vzťahy prekonávali určitý vývoj. Aj keď sú pre celkovú charakteristiku smerodajné názory z obdobia jeho vyzretej a intenzívnej politickej činnosti, musíme si všimnúť aj jeho pôvodnú koncepciu, z ktorej vychádza. V mladom veku bol ovplyvnený Kollárovou ideou všeslovanstva a na základe Šafárikovho pôsobenia¹ usiluje sa nadobudnúť hlbšie teoretické znalosti o živote slovanských národov, ich literatúre, jazyku a gramatike. Najviac sa v tomto období zaujíma o Poľsko ako väčšina vtedajšej mládeže. Podľa dochovaných zpráav načrtáva si roku 1841 plán, podľa ktorého chce cestovať po slovanských krajinách až do roku 1846 a získané skúsenosti chce opísať v diele *Cesty po veškerém Slovanstvu*.² Ako prvú krajinu navštevuje západnú Halič a na spätočnej ceste prechádza Slovenskom. Na Slovensku navštevuje Hodžu v Liptovskom Sv. Mikuláši, vykonáva návštevu u Fejérpatakyho a zdržal sa určitý čas v Ružomberku.³ Že K. H. Borovský bol vtedy pod

¹ Pozri zápisky z Šafárikových publikácií v Havlíčkovej pozostalosti, Praha, Nár. Museum — Literárni archiv, T 95, kr. XIV.

² Bělič J., *K. H. Borovský a Slovanstvo*, Praha 1947, 30.

³ Havlíčkove „Krátké popsání cesty mé se Skarševským a Skirlinským ze dne 28. srpna

vplyvom všeslovanských ideí a prikladal veľký význam jednote Slovanov, o tom svedčí aj báseň, ktorú napísal do pamätnej knihy v Bukovine v Tatrách.⁴ Pritom je zaujímavé, že už v čase mladistvého zaujatia idealistickými všeslovanskými tendenciami si kreslí náčrty o podobe českého štátu, o vzniku ktorého musel zrejme uvažovať. Zachovali sa totiž mapky, v ktorých mladistvý nadšenec kreslí hranice českého štátu, ako má vyzeráť podľa jeho predstáv.⁵

Oveľa viacej zapôsobil na Karla Havlíčka Borovského jeho cesta do Ruska, kde jeho idea všeslovanstva prišla do určitej krízy. Z Ruska sa vracia rozčarovaný a k všeslovanským ideám zaujíma už kritickejší postoj. Chce pokračovať v štúdiu slovanských jazykov a stať sa učiteľom. Súčasne sa chce venovať spisovateľskej činnosti. No jeho osobné plány sa nesplnili a tak sa stáva roku 1846 na základe osobnej intervencie F. Palackého redaktorom Pražských novin a České včely. Na túto prácu bol K. H. Borovský celkom politicky nepripravený,⁶ no je zrejme, že pobyt v Rusku znamenal pre neho odklon od všeslovanstva k uvedomenému českému nacionalizmu. Dôkazom je jeho zásadný článok, ktorý uverejnil v krátkom čase po začatí svojej žurnalistickej činnosti. Článok začína uverejňovať 15. 2. 1846 pod názvom *Slovan a Čech*. V článku Havlíček kritizuje všeslovanské tendencie ako hmlisté a zmätené a formuluje tu názor českej liberálnej buržoázie, ktorá sa stavia do čela národného hnutia a orientuje masy na nacionálne cítenie. Ideologický a politický postoj českých liberálov je tu vlastne prvý raz v ucelenej a sústavnejšej forme uverejnený. Havlíček vyhlasuje, že Slovania nie sú jeden národ, ale štyri samostatné národy (Rusi, Poliaci, Česi a Ilýrovia),⁷ že „všichni Slované dohromady, jako jedna síla vzati, skoro nic neplatí“, pretože v rámci Slovanstva jestvujú rozpory, znemožňujúce ich zjednotenie. Poukazuje na to, že slovanská vzájomnosť nezabraňuje nezhodám, a dáva za príklad rusko-poľský antagonizmus, aj keď na druhej strane uznáva doterajší kladný vplyv všeslovanských ideí na vývin českého a ilýrskeho národa. Slovanskú spoluprácu si Havlíček predstavuje na vyššom stupni, teda uskutočňovanú na politickej základni. Za takúto základňu považuje Rakúsko, v ktorom vidí zabezpečenie proti nemeckému a ruskému nebezpečenstvu a v rámci ktorého majú úzko spolupracovať slovanské národy — Ilýrovia a Čechoslovania. Takto v článku Havlíček vyhlasuje základnú orientáciu na austro-slavistickú politiku. „Mocnářství Rakouské jest nejlepší garancie na

a 7. října. Uvádí Tůma K., *K. H. B. nejslavnější publicista českého národa*. Kutná Hora 1883. 52 — 54.

⁴ *Havlíčkovo básnické dílo*, Orbis 1951, 127.

⁵ Dve mapy v pozostalosti, Nár. museum Praha, Lit. arch. T 95, kr. XV. Na jednej „Království české jak má býti“ zahrnuje Čechy, Moravu, Slezsko, Lužici, Nítru a Martin, na druhej mape „Království československé“ zahrnuje navyše Poznaň, časť Saska a Drážďany.

⁶ Frič bol prítomný, keď sa Havlíček priznal Palackému, že politike nerozumie. Palacký mu odporučal, aby základy politického vzdelania získal štúdiom novin Augsburger Allgemeine Zeitung. Píše o tom Frič: „A náhodou byl jsem tomu přítomen, když z bibliotéky Palackého vynášel se onen Metternichovou censurou výhradně nám přístupný proměn politického věhlasu, načez uložen byv na trakař, odplaval do bytu k vážné úloze připravujícího se prvního žurnalisty národa československého.“ *Paměti J. V. Friče II*, 151.

⁷ Na rozdiel od Havlíčka, ktorý v tejto otázke vychádza a rozvíja Kollárovu koncepciu štyroch slovanských kmeňov, L. Štúr uznáva jeden národ slovanský, ale rozčleňuje ho na 11 kmeňov.

zachování naší a Ilirské národnosti a čím výše vzroste moc císařství Rakouského, tím jistěji stojí naše národnosti.”

Havlíčekov článok *Slovan a Čech* takto vyhlasuje politický program českých liberálov — politika austroslavizmu sa neskoršie stáva v tej či onej forme politickou koncepciou českej buržoázie, ktorá v tom čase žiada zachovanie všetkých práv slobodného národnostného vývoja. Táto politická koncepcia sa potom vyvíjala v rôznych formách, jej základom bola požiadavka premeny Rakúska na federatívny štát, a to štát založený na štátnom alebo historickom práve.

Už v tomto článku načrtáva Havlíček smer neskoršej českej politiky a, ako dokazuje v ďalších článkoch, išlo v tomto období o požiadavky zväčša rázu národnostného, ktorými sa česká buržoázia pripravovala na neskoršie úlohy. V súlade s touto začiatočnou koncepciou sú aj ostatné články, v ktorých sa napríklad usiluje o rozšírenie českých škôl, propaguje založenie priemyselnej školy s českým vyučovacím jazykom a svojou politickou činnosťou sa snaží o posilnenie českého živlu v Průmyslové jednotě.

Počiatkové obdobie jeho žurnalistickej činnosti je takto v znamení nástupu uvedomelého českého nacionalizmu proti hmlistým všeslovanským ideám a odráža tendencie českej liberálnej buržoázie o upevnenie triednych pozícií. (V hospodárskych otázkach sa u K. H. Borovského prejavuje spočiatku vplyv merkantilizmu a neskoršie vplyv ekonomických názorov anglického buržoázneho národohospodára A. Smitha.)

Národnostné požiadavky chce Havlíček uskutočniť ako typický liberál, t. j. cestou „zákonitého odporu“ podľa írskeho vzoru. V článku *Slovan a Čech* sa Havlíček pri formulovaní austroslavistickej politiky zaoberá aj vzťahom k Slovensku.⁸ Kollárovu koncepciu, že Česi a Slováci sú jedným kmeňom slovanského národa, mení Havlíček len v tom zmysle, že Česi a Slováci sú jedným národom, nepovažuje teda Slovákov za samostatný národ. Preto aj v súlade so svojimi názormi ostro zareagoval na zmenenú situáciu v slovenskom národnom hnutí, ktoré obhajujúc svoje právo na samostatný národnostný vývin a obávajúc sa asimilácie v podmienkach maďarského národnostného útlaku, dospelo k vytvoreniu spisovnej slovenčiny. Vytvorenie spisovnej slovenčiny malo súčasne prekonať konfesijné rozdiely, ktoré v jazyku na Slovensku jestvovali od dôb Bernolákovej reformy, a zblížil slovenskú inteligenciu s ľudom. Havlíček toto hnutie kritizuje a zosmiešňuje jeho predstaviteľov Štúra a Hurbana. Proti osamostatňovaniu slovenského národného hnutia vystupuje Havlíček aj v iných prejavoch. Jeho výpady proti spisovnej slovenčine začínajú vlastne už roku 1845⁹ a pokračujú po celý čas jeho žurnalistickej činnosti. V polemike používal často nevkusné a výsmešné výrazy a prirovnania¹⁰, osobne

⁸ Z prvých náznakov austroslavistickej koncepcie, ktorá rieši aj pomer k Slovensku z hľadiska českých liberálov, je práca Th u n a L., *Die Stellung der Slowaken in Ungarn*, Praha 1843.

⁹ Polemika s časopisom *Hirská Danica*, Česká Včela, 1. 8. 1945.

¹⁰ V *České Včele* 20. 1. 1846 Havlíček píše: „Od té doby, co se tam přičiněním pp. Štúra a Hurbana počala tatarská literatura, přestalo být toto prasideo jazyka českého s Morávou a Čechy ve spojení.”

V tomže časopise 27. I. ironická oprava na „tatarskou literaturu“ a „prasideo”.

napádal L. Štúra a obviňoval slovenských vodcov z politického konjunkturalizmu, z príklonu k Maďarom. Havlíček sa tiež domnieval, že toto osamostatňovanie Slovákov je podporované z ruskej strany.¹¹ Polemika a boje okolo spisovnej slovenčiny vyvrcholujú vydaním známej publikácie *Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky*. Táto publikácia obsahovala názory rôznych politických činiteľov a literátov, medzi nimi najmä F. Palackého a Kollára. Najostrejšie tu vystúpil Kollár, ktorý zosmiešňoval slovenské hnutie, jeho predstaviteľov a spisovnú slovenčinu označil za nárečie češtiny. K. H. Borovský využil najostrejšie miesta z Kollárovho príspevku — jeho odpoveď na list L. Štúra uverejnil v Pražských novinách 10. a 14. mája 1846 s obsiahlym komentárom. Na tieto výpady sa reagovalo zo slovenskej strany publikáciami, v ktorých bola zdôvodňovaná potreba spisovnej slovenčiny a právo na osobitý národný vývoj. Najmä Štúrove *Nárečja slovenskuo a potreba písaňja v tomto náreči* a Hurbanove *Českeje hlasi proti slovenčiše*.

Štúr od začiatku vyhlasoval, že Slováci nesledujú kultúrne odtrhnutie od Čechov. Dôkazom jeho tvrdenia sú aj Slovenskije Národňje Novini a Orol tatranski, ktoré aj v čase ostrých výpadov z českej strany pravidelne informovali čitateľov o pomeroch v českých krajinách, o českom školstve, časopisoch, o činnosti múzea, Průmyslové jednoty a pod. Slovenskije Národňje Novini uverejňovali aj podpísané vyhlásenia súhlasu so spisovnou slovenčinou. Najostrejšie polemiky viedol s Havlíčkom Hurban v Slovenských pohľadoch. Treba poznamenať, že Havlíčkovo stanovisko nepodporovali v Čechách najmä radikáli a aj niektorí kultúrni činitelia. Napr. Květy uverejňovali Hurbanove odpovede¹² a ich redakcia odmietla zodpovednosť za Havlíčkove útoky a zdôraznila, že to nie je zmyšľanie celého českého národa. Všeobecne sa nesúhlasilo s ostrou a nevyberavou formou Havlíčkových útokov, keďže spory zabiehali až do osobných polemík.¹³ Havlíček uverejnil každý príspevok, ktorý bol zameraný proti spisovnej slovenčine a snažil sa získať aj verejnú mienku na Morave. Roku 1847 sa rozvírená hladina čiastočne upokojuje. Havlíček však neprestáva uverejňovať referáty a zprávy o Slovensku, publikuje výsmešné Kollárovo epigramy a vyhlasuje, že Štúr „zlenčil čestnosť národu nášeho více než dvě nepřiznivá století“.¹⁴

Nebudeme sa podrobne zaoberať opisom týchto bojov, ktoré sú celkom známe a ktoré negatívne zapôsobili na česko-slovenské vzťahy, hoci na druhej strane zapôsobili čiastočne aj na zaktivizovanie slovenského národného hnutia. Stránky Slovenských Nár. Novín zaplnené podpismi súhlasu so spisovnou slo-

¹¹ V článku *Slovan a Čech*, Tobolka, Pol. spisy KHB, díl I., 63. — z časopisu „Pražské noviny“ upodozrieva dvoch ruských profesorov, že huckajú Slovákov na rozkol.

V tejto súvislosti aj upodozrievanie V. Hanku ako rusofila, ktorý sa vraj teší z odtrhnutia Slovákov. Česká Včela, 6. a 10. 1. 1846.

¹² Květy 1846, č. 17.

¹³ Veľkú roztržku spôsobil článok v „PN“ 11. 10. 1846, podpísaný (MB). Naň reagoval Orol tatranski 24. 11. ústami L. Štúra, ktorý sa domnieval, že útok viedol Havlíček. Havlíček ironicky odpovedá 10. 12. 1846, v „PN“ „že to psal Slovák a katolík.“

¹⁴ Pražské noviny, 31. 12. 1847.

venčinou svedčia o nebyvanej aktivite slovenskej inteligencie a o tom, že Štúrove snahy boli zamerané správnym smerom

Je samozrejmé, že malicherné výpady mali hlbšie politické pozadie. Napokon Havlíček ani nemal objektívne dôvody pre upodוזrivanie Štúra, že chce uškodiť českému národu a že vystupuje pokrytecky. Štúr vystupoval v polemike oveľa serióznejšie a všetky Havlíčkovy pokusy podlomíť jeho autoritu a zabrániť vzniku spisovnej slovenčiny, boli len nástrojom celkom jasných a konkrétnych politických cieľov českej buržoázie. Je to prejav nacionalizmu českých liberálov, ktorí v osamostatnení slovenského národného hnutia videli oslabenie svojich vlastných pozícií a trvali na koncepcii jedného „československého národa“. K. H. Borovský toto nacionalistické pozadie bojov proti slovenčine sám najlepšie vyjadril, keď napísal: „Počinání Štúrovo škodí nám Čechům, činíc náš národ o 3 000 000 slabším, ale ono i Slovákům rovněž tak, ba více záhubné je, poněvadž z nich místo 9 000 000 národu utvořiti chce 3 000 000 a k tomu bez literatury, bez úřední řeči, bez ústavů, bez historie, beze všeho.“¹⁵

Uvedené zreteľne svedčí o tom, že česká buržoázia sa cítila silnejším partnerom a slovenské národné hnutie podceňovala. Ešte výraznejšie toto stanovisko vyjadril L. Rieger vo svojich zápiskoch z cesty po Slovensku roku 1847: „Ze všeho smlouvání toho upevnilo se ve mne přesvědčení, že by tento slovakismus přestal, kdyby Čechové politickou vahou a převahou inteligence a literatury tak imponovali, jako v 15. a 16. století. Všechny ty novoty by se absorbovali. To je nyní naše jediná úloha a tak porážíme toto schizma prostředně, ani se o ně nestarajíce . . . Ukázal jsem Kadavému, jak je slavněji býti Čechem, ba že Slováci zahynou, jestli jim Čechové politicky a literárně nepomohou.“¹⁶

Prevratné a dramatické udalosti revolučného roku 1848 postavili české i slovenské hnutie pred rad závažnejších problémov. Vzniká potreba vytvoriť ďalší politický program a taktiku boja v odlišných politických podmienkach, najmä po páde viedenského absolutizmu. Slovenské hnutie, ktorého nacionálne požiadavky neboli uspokojené revolučnými zmenami v Uhorsku, hľadalo si spojencov pre rozhodujúce okamihy národnostného boja. Mimoriadne udalosti prekonávajú rozpory, ktoré sa v česko-slovenských vzťahoch objavili, a nastáva nové zblíženie. Už v marci sú isté pokusy nadviazať spojenie s českým hnutím so strany E. Štúra, ale narážajú zatiaľ na nepochopenie vedúcej skupiny českých liberálov na čele s F. Palackým.

Liberáli boli politicky nepripravení na riešenie úloh buržoáznodemokratickej revolúcie a vlastne sa k revolučnej vlne pridali až vtedy, keď revolučné hnutie nadobúda masové meradlo a je pod vplyvom radikálnych demokratov. Vtedy sa česká liberálna buržoázia k hnutiu pridáva, aby ho mohla usmerňovať a presadzovať v ňom svoje záujmy. Havlíček sa dostáva do „Svatováclavského výboru“ dosť neskoro ako zástupca Měšťanské besedy. Vo výbore však liberáli postupne získavajú prevahu, čo vidieť aj na Braunerovom programe, v ktorom

¹⁵ Pražské noviny, 19. 7. 1846.

¹⁶ Stloukal K., článok *Riegrovy zápisky o Slovensku z roku 1847*, Bratislava 1927, 535—536.

prevládali liberálne požiadavky nacionálneho rázu nad požiadavkami rázu sociálneho. Tento program nekládol žiadne požiadavky, ktoré by ráťali so Slovenskom. Štúr zatiaľ hľadá cestu k nadviazaniu spolupráce s pražskými radikálmi a jeho príchod do Prahy sa stáva udalosťou pôsobiacou veľký ohlas. Pri príležitosti jeho príchodu do Prahy sú pod vedením Fričovým manifestačne spálené Hlasové ako symbol rozkolu. Nadviazanie česko-slovenských vzťahov priaznivo víta aj Havlíček, ktorý v novozaložených Národných novinách sleduje úsilie slovenského hnutia o vydobytie národnostných požiadaviek. V článku *Morava* dokazuje, že najdôležitejšie pre národnosť je spojenie celého národa „českoslovanského“, t. j. Čechov, Moravanov, Slezanov a Slovákov, aby sa mohli postaviť spoločne voči národnostnému útlaku. Hovorí: „Tuť se arci obrací zraky Čecha do Moravy a na Slovensko, Moravana na Slovensko a do Čech a Slováka také snad k Praze a k Brnu?“¹⁷

Havlíček prepožičiava Národní noviny na uverejnenie zásadných článkov L. Štúra. (Je to napr. zásadný článok z 1. 5. 48: *Pohled na hýbání západních Slovanů*). V týchto článkoch vidieť, že česká a slovenská politika nesleduje v tomto období ešte rovnaké ciele. Zatiaľ čo politika českých liberálov sledovala koncepciu spojenia Slovanov v rámci Rakúska pri zachovaní národnostných práv, Štúr považoval túto koncepciu len za prechodný stupeň a naďalej vychádzal z myšlienky všeslovanstva, ktorá by sa mala konkretizovať vytvorením všeslovanského sväzu. Na základe toho má Štúr aj radikálnejší postoj k otázke rozbitia Rakúska. Zdá sa, že pod vplyvom revolučnej vlny a azda aj pod vplyvom Štúra má aj Havlíček tendencie k radikálnejším názorom, v ktorých, pravda, kolíše. Ide najmä o chápanie požiadaviek volebného práva,¹⁸ o jeho pomer k šľachte a niekedy aj úvahy o možnosti rozbiť Rakúsko.¹⁹

Nacionalistické tendencie ešte priostroujú udalosti okolo frankfurtského snemu. Do boja proti Volksparlamentu sa zapojil v Národných novinách aj L. Štúr. Postup nemeckej a maďarskej buržoáznej revolúcie vyvoláva v česko-slovenských vzťahoch novú situáciu. České a slovenské hnutie sa v dôsledku silných nacionalistických tendencií neorientuje na buržoáznodemokratickú revolúciu, ale naopak, z obavy, že by Nemci a Maďari neuspokojili ich národnostné požiadavky, hľadá spojencov a úzko sa v tomto období spája. Protiváhou politického úsilia nemeckej a maďarskej buržoázie má byť zvolanie slovanského sjazdu v zmysle českej austroslavickej politiky (najmä pod vplyvom Palackého) a taktó vytýčenie programu vytvoríť jednotu slovanských národov v rámci Rakúska a tak vydoberť svoje nacionálne požiadavky. Je známe, že kontrarevolučná politika českej a slovenskej buržoázie, ktorá sa miesto pripojenia k demokratickému hnutiu v Nemecku a Maďarsku vlastne usilovala o záchranu rakúskej monarchie, stroskotala a bola využitá reakciou. Na tento vývoj ovplyvnený nacionalistickými tendenciami prispela aj skutočnosť, že ani ne-

¹⁷ Článok *Morava* v Národných novinách, 18. 4. 1848.

¹⁸ Schôdza Národného výboru 7. 6. 1848. Pozri Tůma K. K. H. B., *nejslavnější . . .*, 162—163.

¹⁹ Články 7. a 8. 6. 1848 v Národných novinách a list z Krakova — Pozri Tobolka, *Pol. spisy KHB*, 1/2, 32—33.

mecká ani maďarská demokratická buržoázia sa nevedela vyrovnaf s národnými problémami a zabezpečiť týmto národom ich národnú svojprávnosť.

Slovanský sjazd bol intenzívne pripravovaný najmä z českej a slovenskej, ale aj z chorvátskej strany a pod vplyvom Palackého mala byť základnou politickou líniou sjazdu austroslávská koncepcia jasne vyslovená Palackým v odpovedi frankfurtskému parlamentu 11. apríla. Medzi slovanskými delegátmi sa na sjazde prejavili rozpory, najmä v otázke taktiky a cieľov hnutia. Bohatý program sjazdu mal riešiť najmä otázky ďalšieho spoločného postupu slovanských národov v monarchii — pomer Slovanov k ostatným národom v monarchii — otázku vytvorenia slovanského spolku a i. K. Havlíček sa už pri prípravách sjazdu prejavuje ako najradikálnejší z českých liberálov, keď na schôdzi prípravného výboru dňa 27. 5. vystupuje so stanoviskom, že „Rakousy nejsou státem více, neb jeden národ v tom státu stojí proti druhému. Musíme se tedy teď považovati jako Slovani, ne jako Rakušani“.²⁰ Je to však len prechodné stanovisko. Maďarskú revolúciu považuje K. H. Borovský za nebezpečnejšiu pre Slovanov ako nemeckú. Na schôdzi prípravného výboru sjazdu o tom hovorí: „Němci se vyslovují pro Frankfurt, ale ti se ještě dají přemluvit, ale Maďarové teď budou bojovat se Slovany a pak se nesmíme na to jen dívat, neb budou-li Slovani v Uhřích poraženi, jsme i my poraženi. Musíme se tedy jako Slované považovat, ne jako Rakušani, musíme se považovat jako svobodné národy, nemáme žádné vlády.“²¹

Aj na prvej schôdzi českoslovanského sboru (sekcie), kde sa Palacký usiloval presadiť čisto austroslavistické stanovisko, prejavuje Havlíček radikálnejšie názory a súhlasí so Štúrom, ktorý vidí zmysel sjazdu nie v zachovaní Rakúska, ale v zachovaní Slovanstva. Spolu so Štúrom tvrdia, že treba prestať s legálnymi formami boja a pomôcť Slovákom a Chorvátom aj vojensky.²² Svoje názory však nepresadili a stanovisko českoslovanskej sekcie bolo vyjadrené nejasnou formuláciou Šafárikovou o vytvorení slovanského spolku a vzájomnej pomoci v prípade nebezpečenstva. Sjazd nespĺnil nádeje doň vkladané. Jediným výsledkom sjazdu bol *Manifest evropským národům*, v ktorom bolo v podstate zachované austroslavistické stanovisko. Slovanský sjazd bol prerušený svätodušnými udalosťami a napokon rozohnaný. Ako skutočný symbol spolupráce Čechov a Slovákov v tomto období vyznela účasť slovenských delegátov sjazdu na júnovom povstaní (Štúr, Hurban a iní).

Po potlačení júnového povstania sa česká liberálna buržoázia dostáva na vyslovene reakčné pozície a odvracia sa od masového hnutia (vidieť to aj na hodnotení júnového povstania predstaviteľmi liberálnej buržoázie, najmä F. Palackým, ale aj K. Havlíčkom, ktorí ho považujú za škodlivé pre národné hnutie). Českí liberáli uskutočňujú politiku lojality voči absolutistickej viedenskej vláde, zúčastňujú sa schôdzok ríšskeho snemu, na ktorom sa prikláňajú k pravici.

²⁰ T o b o l k a, Ž á č e k, Slovanský sjazd v Praze 1848 — sbírka dokumentů, Praha 1951, ič. 78—80.

²¹ Tamtiež.

²² Dokument o tejto schôdzke 3. júna 1848 uverejňuje R a p a n t D., *Slovenské povstanie 1848—49*, II/2, 19—33, dok. 139.

Je to dôsledok ich kompromisníckeho postoja a ustúpenia od demokratických požiadaviek v prospech nacionálnych, lebo česká buržoázia vtedy nemala záujem na rozbití Rakúska, v rámci ktorého si chcela vybojovať lepšie sociálno-ekonomické postavenie. Aj jej obava pred revolučným hnutím v Nemecku a Maďarsku vyplývala z jednostranného nacionálneho postoja, ktorý bol, pravda, podmienený národnostnou politikou nemeckej a maďarskej buržoázie. V súlade so svojím celkovým politickým postojom v tomto období sa česká liberálna buržoázia stavia aj k slovenskému národnému hnutiu, ktoré dospelo k ozbrojenému odporu proti maďarskej revolúcii. Zo strany českých liberálov je slovenské hnutie proti maďarskej revolúcii podporované politicky, hmotne a propagačne pôsobením na masu českého ľudu. Pomoc Slovensku mala súčasne motiváciu nacionálnu a chápala sa ako podpora boja proti národnostnému utlačovaniu Slovákov. Takto sa obidve národné hnutia dostali na tragickú, pomýlenú cestu.

Pre podporu slovenského hnutia pracuje K. H. Borovský vo všetkých uvedených smeroch. V Národných novinách uverejňuje zprávy celého radu dopisovateľov o priebehu slovenského hnutia a snaží sa získať preň sympatie českej verejnosti. Je zapojený už do príprav prvej ozbrojenej výpravy, vo Viedni sa zúčastňuje predbežných porád, je spolupracovníkom Národnej rady a sprostredkováva finančnú podporu. Uverejňuje aj prejavy členov Národnej rady, proklamácie, tlačí pre nich letáky a pod. S účastníkmi ozbrojenej výpravy si osobne dopisuje a ich listy uverejňuje. Uverejňuje tiež list F. Zacha, v ktorom Zach rozoberá príčiny neúspechu prvej slovenskej výpravy.²³ České Národné noviny pôsobia pri popularizovaní hnutia aj na Slovensku, najmä po zastavení slov. časopisov.²⁴ Treba poznamenať, že slovenské hnutie v prvom období podporovali aj českí radikálni demokrati, a niektorí z nich (napr. J. V. Frič) sa na ozbrojenej výprave osobne zúčastnili. Zmenená politická situácia, ktorá vznikla po potlačení demokratickej viedenskej revolúcie v októbri 1848, vyvolala rozpory v českom i slovenskom národnom hnutí. Ozývajú sa hlasy, či pokračovanie by nebolo podporou reakcie. Zvíťazí však stanovisko, ktoré z českej strany najviac háji Rieger a Havlíček — že porážka viedenskej revolúcie je vlastne posilnením postavenia slovanských národov v Rakúsku. (Zaujímavé je, že k tomuto stanovisku sa ešte vtedy priklonil aj Sabina.) Takto postoj k porážke viedenskej revolúcie a podpora viedenskej vlády v období otvoreného nástupu reakcie je najjasnejším dôkazom krátkozrakej politiky českej buržoázie.

K. H. Borovský spolupôsobí aktívne aj pri príprave a uskutočnení druhej slovenskej výpravy. Apelácie k podpore slovenskej výpravy, k finančnej pomoci a náboru dobrovoľníkov môžeme vidieť na stránkach Národných novin takmer denne. Druhá, tzv. zimná výprava je z podstatnej časti financovaná z českej strany. Dokladom Havlíčkovej účasti pri organizovaní finančnej pomoci je napr. potvrdenka, v ktorej Hodža potvrdzuje príjem 300 zl. striebra.²⁵ O prie-

²³ Tamtiež, II/2, dokument č. 433, str. 533—535.

²⁴ Porov. *Listy G. Fejérpatakyho a C. Zocha* od O. Odložilíka, Sborník matice slovenskej, III, 148—151.

behu zimnej výpravy Havlíčka najviac informoval F. Zach a zachoval sa aj jeden list od L. Štúra z 1. 12. 1848 z Těšína.²⁶

V činnosti súvisiacej s podporou slovenských výprav pokračuje K. Havlíček Borovský aj roku 1849, keď Národní noviny naďalej organizujú zbierky a dokonca zprávy priamych účastníkov sa stávajú pravidelnou rubrikou. Havlíček uverejňuje naďalej korešpondenciu s predstaviteľmi slovenského hnutia (Dohnáni, Zach a iní).²⁷ Nacionálne stanovisko K. Havlíčka ešte v tom čase vystupuje ostro do popredia — Havlíček kritizuje Košúta, jeho politiku a opisuje ho ako demagóga, ktorý láka ľud. Ešte v januári a v marci sa môžeme stretnúť s ďalšími dokladmi o sprostredkovaní hmotnej pomoci slovenskému hnutiu zo strany K. Havlíčka.²⁸

Vzhľadom na svoju zainteresovanosť na vývine slovenského národného hnutia a v súhlase so svojou celkovou politickou koncepciou uvítal Havlíček návrh F. Palackého na ríšskom sneme v Kroměříži v januári 1849 na federatívne zriadenie, v ktorom by v rámci Rakúska jednu federatívnu skupinu tvorili Česi, Moravania, Slezania — a Slováci. Takýto návrh predpokladal teda odtrhnutie Slovákov od Uhorska, nebol však na sneme z taktických dôvodov prijatý. Ku koncu obdobia, v ktorom ešte vegetoval kroměřížsky snem, prejavujú sa už u Havlíčka nejasné pochybnosti o doterajšej taktike českých liberálov a o ich politike voči vienedskej vláde, ku ktorej začína zastávať kritickejšie stanovisko. Svedčí o tom aj čiastočne zmenená línia Národných novín,²⁹ ktorá sa potom začína jasnejšie vyhraňovať po rozohnaní kroměřížského snemu a po vydaní oktrojovanej ústavy, dezorientujúcej napokon politiku českých liberálov. V tomto období nástupu absolutizmu sa už českí liberáli začínajú jasnejšie diferencovať. Časť liberálov neskoršie ustúpi z politického života (medzi nimi Palacký) a časť liberálov prechádza potom do opozície a najdôslednejšie z nich Havlíček. To sa prirodzene odráža aj na postoji voči slovenskému hnutiu, ktoré pokračuje v doterajšej línii, dúfajúc v podporu vienedskej vlády. Najvýraznejšie sa to začína prejavovať v určitom ochladnutí k slovenskému hnutiu, ktoré možno pozorovať aj u Havlíčka. Pod vplyvom reakčnej politiky vienedskej vlády sa prejavujú zmeny aj v mienke českej verejnosti, ktorá teraz pozerá na maďarské hnutie už s väčšími sympatiami. Sťažuje si na to Štúr vo svojich listoch J. V. Fričovi v marci 1849,³⁰ kde s neľúbosťou konštatuje, že česká verejnosť je naklonená spolupráci s Maďarmi a jeden list reaguje vyčítavo aj na Havlíčkov postoj voči taktike slovenského národného hnutia.

K ochladnutiu česko-slovenských stykov prispievajú aj ideové nezhody, ktoré

²⁶ Potvrdenka v pozostalosti KHB, Národní museum, Praha, Lit. archiv T 95, kr., I.

²⁷ Pozostalost KHB, Nár. museum, Praha, Lit. arch. T 95, kr. I.

²⁸ Pozri Burian V., *Válečné zprávy ze Slovenska v r. 1849 v dopisech F. Zacha Karlu Havlíčkovi*, ČCM, 1919, nakl. Matice česká.

²⁹ Pozostalost KHB, Nár. museum Praha, Lit. arch. T 95, kr. XVI. Chalupka potvrdzuje príjem 100 zlatých 10. 1. 1849, M. Hodža príjem 200 zl. 27. 1. 1849.

³⁰ Zmenenú líniu Národných novín kvituje priaznivo Kampelík v liste KHB z 24. 3. 1849. Pozostalost KHB, Nár. museum, Praha, Lit. arch. T 95, kr. XIV.

³¹ Štúr L. *K přátelům, k bratrům*, Praha 1956, 293—297.

Havlíček znovu oživuje, keď kritizuje pokus vydávať časopisy v slovenčine — je to reakcia na vydanie časopisu *Pozorník*, ktorý začal vychádzať v Skalici. Odpovedá mu polemicky Samuel Ormis, ktorý háji potrebu spisovnej slovenčiny ako základného prejavu slovenského národného života.

Keď slovenské ozbrojené povstanie neprinieslo žiadne politické úspechy pre slovenský národ, a to nielen v dôsledku svojho nesprávneho postupu, ale aj v dôsledku zradnej reakčnej politiky viedenskej vlády, reaguje Havlíček veľmi citlivo na zprávy, ktoré sa objavili vo viedenských časopisoch ešte pred provizóriom z 24. októbra 1849 a podľa ktorých ostanú Slováci súčasťou Uhorska.³¹

Nástup reakcie pokračuje a Havlíček sa vo svojej politickej činnosti stále viac obracia proti absolutistickej monarchii a zaujíma opozičný postoj. Posledným Havlíčkovým pokusom riešiť postavenie Čechov a Slovákov v rakúskej monarchii je jeho návrh, aby českí liberáli vystúpili s programom federálneho usporiadania Rakúska a presadzovali ho na ríšskom sneme (ktorý nebol potom zvolaný). S týmto programom vystúpil na Havlíčkovu naliehanie F. Palacký v článku *O centralisaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku*.³² Česi a Slováci mali tvoriť jednu federáciu so svojou národnou vládou. Tento program obhajoval Havlíček až do zastavenia Národných novín.

Stručný náčrt Havlíčkovej činnosti v rokoch 1848—1849, pokiaľ ide o jeho pomer k slovenskému národnému hnutiu, nám dáva obraz o postoji liberálnej buržoázie v tomto období. Neprípravená na revolúciu a orientovaná nacionalisticky dostáva sa so svojou politikou do takých rozporov, že musí kolísať aj v postoji k slovenskému národnému hnutiu. Spočiatku je slovenské národné hnutie pre českú buržoáziu vítaným spojencom, ktorý môže upevniť jej pozície v Rakúsku, preto odsunuje ideové spory do pozadia (hoci stále nepriznáva Slovákom právo národného sebaurčenia) a rozvíja vzájomné vzťahy na politickej základni. Spoločná politická základňa je však narušená, len čo sú českí liberáli nútení meniť svoju taktiku voči viedenskej vláde, zatiaľ čo slovenské národné hnutie pokračuje v doterajšej politickej línii.

Obnova absolutizmu a rast reakcie znemožnili K. H. Borovskému publicistic-kú činnosť v Prahe, a preto sa uchýlil do Kutnej Hory, kde začína vydávať časopis *Slovan*. Je to vlastne jediný český politický časopis, ktorý sa stáva veľmi rozšíreným a ľudovým časopisom a dôsledne stojí v opozícii. V tomto období svojej činnosti vystupuje Havlíček s ostrými článkami proti germanizácii, absolutizmu, katolíckemu kléru, proti cenzúre i proti niektorým svojim bývalým spolupracovníkom, ktorí prislúhovali naďalej vláde. Havlíček sa prejavuje v tomto období ako neohrozený žurnalista a poučený chybami kompromisníckej politiky liberálov, ostro kritizuje reakciu a stále sa pokúša bojovať za ústavné práva.

K. H. Havlíček sa práve v období ústupu revolučnej vlny a nástupu reakcie prejavuje ako dôsledný liberál a v politicky vyhranených podmienkach už nerobí kompromisy. V svojom postoji je, pravda, do určitej miery izolovaný, pre-

³¹ Národní noviny, 21. 10. 1849, článok *Slované v Uhrách*.

³² Národní noviny, 23. 12. 1849.

tože liberáli odchádzajú jeden po druhom z politického života, resp. niektorí priamo spolupracujú s viedenskou vládou, na druhej strane ľudové masy nie sú ešte dosť vyspelé, aby sa mohli jednoznačne politicky orientovať.

V slovanskej politike nadväzuje Havlíček na svoje staré názory, ktoré vyhlásil už vo svojich zásadných článkoch roku 1846. V článku *Slovanská politika* prichádza znovu s požiadavkami rázu národnostného. Pod slobodou národností si tu Havlíček predstavuje slobodné používanie národného jazyka v školách, cirkvi, v občianskom živote a literatúre. Znovu tu kritizuje myšlienku všeslovanstva. V pomere k Slovensku zotráva rozhodne na stanovisku jedného československého národa: Československé země, Čechy, Morava, část Slezska a Slovenska v Uhřích jsou již dávno v literárním a duševním životě jedním národem, a větší část jejich již byla jedním státem.³³ Opäť vystupuje v tomto článku proti Štúrovi: „Chybná politika p. Štúrova, který vždy, nezbaje nic na národy o to usiloval, odtrhnout Slovensko literaturně od nás a založiti tam novou a zcela samostatnou národnost slovanskou, ukázala se nejlépe v r. 1848. Dříve vždy říkal p. Štúr, že jen takovou cestou, jakou on nastoupil, dá se oživiti a povzbuditi kmen slovanský, a několik set povstalců národních proti Maďarům byl celý resultát politiky p. Štúrovy.“³⁴ Havlíček úplne nereálne nafukuje otázku osamostatnenia slovenského národného hnutia a hovorí, že keby sa bol starý zväzok s Moravou a Čechmi nezrušil, že by tisíce dobrovoľníkov z Čiech a Moravy vtrhlo na Slovensko a mohlo ho oslobodiť v boji s Maďarmi.³⁵ Vyjadruje nádej, že žiadny zo slovenských politikov nebude opakovať chybu L. Štúra a že „slovenský kmeň sa po čase povznesie“ . . . „Veliké naděje můžeme míti na Slováky, ba odtamtud z Tater musíme očekávat nové síly, zmlazení našeho celého československého národu.“³⁶

Na druhej strane Havlíček v tomto článku zaujíma už demokratickejšie stanovisko v česko-slovenských vzťahoch, keď píše: „Avšak kdyby ještě nyní veliká většina Slováků na tom stála, že chtějí býti Slováci zcela zvláštním slovanským kmenem, že chtějí založit a mít svou zcela zvláštní literaturu: budu já, ačkoliv jsem zcela jiného přesvědčení, přece první, který tuto vůli jejich za pravidlo pro sebe uznám a jim, jakožto samostatnému slovanskému kmenu, ke společnému bratrskému svazku a k vzájemné podpoře zase ruku podám, neboť jsem sobě naučil vůle každého a svobody nade všechno jiné vážiti.“³⁷

Havlíček však takýto názor nezastáva trvale a dôsledne a vracia sa k svojim starým názorom na túto otázku.

Na iných miestach v Slované sleduje Havlíček vývoj pomerov na Slovensku, odsudzuje maďarizačné snahy a viedenskej vláde vytyka pokrytectvo, s akou vedela využiť slovenské povstanie, a teraz bez toho, že by splnila národnostné požiadavky Slovákov, ešte prenasleduje slovenských národovcov.

³³ T o b o l k a, KHB—politické spisy III/1, 187.

³⁴ Tamtiež.

³⁵ Tamtiež, 179.

³⁶ Tamtiež, 179.

³⁷ Tamtiež, 198 (z časopisu Slované 1850).

Havlíček stále vychádza zo svojej pôvodnej koncepcie, že postavenie „Čechoslovanov“ rozhodne o postavení celého Slovanstva a postavenie Čechov že rozhodne o osude Moravanov a Slovákov. Svoj spor so slovenským národným hnutím oživuje Havlíček na stránkach Slovana znovu v novembri 1850 staťou *Spisovní jazyk na Slovensku*. V súvislosti s tým rieši aj iné dôležité otázky česko-slovenských vzťahov. Článok začína konštatovaním, že česko-slovenský spor jazykový nie je ešte ukončený v český prospech, že Hurbanova a Štúrova činnosť svedčí znovu o pokusoch zaviesť spisovnú slovenčinu. Havlíček uvádza dôvody proti osamostatneniu slovenského národa. Tvrdí, že Slováci sú národnostne najzachovalejší, hoci podliehajú dvojakému národnostnému útlaku a že v budúcnosti by malo vyjsť zo slovenských radov vodcovstvo „čechoslovenského kmeňa“ a že zo Slovenska má vyjsť obrodné hnutie „Čechoslovanov“. Ako ďalšiu podmienku pre budúci vývin Slovenska uvádza, že má podmienky pre rozvoj priemyslu a úrodnú pôdu a že tieto podmienky nie sú využité, je len vinou maďarskej vlády. Za dôležitú okolnosť považuje Havlíček existenciu nižšej šľachty — zemanstva, ktoré nie je odnárodnené a môže zohrať úlohu pri vedení národa. Ďalej polemizuje s dôvodmi, ktoré sa používajú zo slovenskej strany pre vytvorenie spisovného jazyka a vypočítava výhody národnej jednoty. Tvrdí, že spoločný jazyk znamená pevné spojenie a takéto spojenie je neporaziteľnou silou.³⁸

V tomto článku *Spisovní jazyk na Slovensku* teda Havlíček vôbec nezmenil svoje stanovisko o otázke spisovnej slovenčiny a jasne formuluje česko-slovenské vzťahy ako požiadavku politickú, ba dokonca v pomere k českému hnutiu vychádza z „obrodnej úlohy,“ ktorú majú Slováci zohrať. Aj keď uvádza dôvody spojenia v jednom národe ako prospešné pre Slovákov, vidieť, že základňou pomeru k Slovensku je český nacionalizmus — požiadavka jedného jazyka a národa, je vlastne požiadavkou posilnenia českého národa.

Poslednou väčšou polemikou, v ktorej sa Havlíček dotýka Slovenska, je polemika s Hurbanom v článku pod nadpisom *Hlas ze Slovenska o centralisaci a federaci*.³⁹ Havlíček už skôr odporúčal po nezdarenom povstaní ako taktiku pre ďalší vývoj slovenského národného hnutia boj proti centralistickej Viedni a propagoval národnú federáciu. Hoci tento názor našiel aj na Slovensku priaznivý ohlas, Hurban, ktorý stál na čele vtedajšieho politického života na Slovensku, vystúpil s obhajobou orientácie na centralistickú Viedeň, vydáva brožúrku, v ktorej Havlíčka napadá, odmieta federáciu a súčasne kritizuje Havlíčkov postoj k spisovnej slovenčine.

V boji proti spisovnej slovenčine pokračuje Havlíček aj naďalej, ako o tom svedčia iné články a state v Slované. Preto uvítal aj postoj viedenskej vlády, ktorá bola za používanie spisovného českého jazyka na Slovensku, hoci v iných otázkach bol proti nej v opozícii. Rovnako kvituje kladne všetky hlasy, ktoré sa proti spisovnej slovenčine ozývali priamo zo Slovenska (napr. J. K. Viktorina).⁴⁰

³⁸ Slovan 9.—22. 11. 1850.

³⁹ Slovan, 4. 12. 1850.

⁴⁰ Slovan, 17. 5. 1851.

Publicistická činnosť K. Havlíčka Borovského v Slovine je dôkazom, že v pomere k Slovensku zastával dôsledne hľadisko českého nacionalizmu, Čechom prikladal najrozhodnejšiu úlohu v Rakúsku a trval na koncepcii jedného „československého národa“. Hoci v iných otázkach sa už v tomto období prejavujú u Havlíčka demokratické názory a opozičný postoj proti absolutizmu, v chápaní pomeru k slovenskému národnému hnutiu nemení svoje pôvodné názory a obnovuje spory o spisovnú slovenčinu. Na druhej strane bol však vlastne jediný z liberálov, ktorý neprestal politicky pôsobiť na slovenské národné hnutie aj v tomto období. Treba poznamenať, že jediná otázka, v ktorej v tejto súvislosti zmenil svoje stanovisko, je otázka taktiky a politickej orientácie slovenského hnutia. Havlíček odsudzuje totiž zotrvávanie na pozíciách centralizmu a podpory absolutistickej vlády v podmienkach upevňovania reakcie.

* * *

Uviedli sme stručne základné body politickej činnosti K. H. Borovského, ktoré sú vo vzťahu k otázke česko-slovenských vzťahov. Názory Karla Havlíčka nás oprávňujú k záveru, že v období tridsiatych a štyridsiatych rokov minulého storočia sa česko-slovenské vzťahy dostávajú na politickú základňu ako dôsledok tendencií českej liberálnej buržoázie, ktorá sa dostáva na čelo národnostného hnutia a tým aj na čelo politického diania. Prirodzenú slabosť slovenského národného hnutia využíva na to, aby slovenské hnutie usmernila, spojila s českým a využila ho pre svoje politické ciele, najmä v boji proti nemeckej buržoázii.

Názory K. H. Borovského, ktorý vyjadroval záujmy českej liberálnej buržoázie, riešia česko-slovenské vzťahy z pozícií českého nacionalizmu a vychádzajú z koncepcie jediného „československého“ národa, ktorý používa jednu spisovnú reč a má spoločnú kultúru. V tomto zmysle dal K. H. Borovský reálnejší ideologický podklad pre česko-slovenské vzťahy na základe spojenia národnostných hnutí oproti neurčitým Kollárovým ideám, ktoré vzťahy oboch národov dávali len do všeobecného rámca panslavizmu. Svoj postoj k česko-slovenskej otázke Havlíček veľmi ostro obhajuje a v podstate ho nezmenil po celý čas svojej publicistickej činnosti. No keď na jednej strane jeho koncepcia česko-slovenských vzťahov dáva reálnejší základ pre ich vývoj, prináša na druhej strane rad rozporov, ktoré pôsobia už v čase, keď sa vlastne Česi a Slováci formujú ako novodobé národy, a tak napomáha vytvárať ideologicko-politický zárodok ich budúceho nerovnoprávneho pomeru. Tieto rozpory sa v dôsledku vonkajších okolností začínajú prejavovať už v tomto období a začiatkom päťdesiatych rokov nastáva stagnácia česko-slovenských vzťahov až do osemdesiatych rokov.

Najmä v otázke spisovnej slovenčiny nepochopil Havlíček, že ide o prejav konštituovania sa slovenského národa a polemikou stále zanášal rozpory do česko-slovenských vzťahov. Kultúrnu stránku česko-slovenských vzťahov K. Havlíček vždy zdôrazňoval a všemožne podporoval.

Najtragickejšou črtou vývoja česko-slovenských vzťahov v tomto období je

skutočnosť, že najintenzívnejšie vzťahy medzi českým a slovenským národom vznikali v čase, keď sa české aj slovenské hnutie dalo na reakčnú cestu. Je to dôsledok politiky liberálnej buržoázie na oboch stranách a špecifických národnostných pomerov v Rakúsku a Uhrách. Už v úvode sme povedali, že v otázke česko-slovenského pomeru stál K. Havlíček dôsledne na pozíciách liberálnej buržoázie, hoci v iných otázkach, najmä ku koncu svojej činnosti, prejavil samostatné a pokrokové názory. Je preto aj typické, že buržoázia v neskorších obdobiach na túto otázku u Havlíčka skoro vždy nadväzuje. Nielen pri hodnotení Havlíčkovej osobnosti sa buržoázna publicistika zameriava alebo na zdôrazňovanie idey „jediného česko-slovenského národa“, alebo na púhe opisovanie a nie zhodnotenie tejto otázky, ale napokon aj v politike sa o túto koncepciu opierajú rôzne skupiny českej buržoázie a využívajú ju pre svoje triedne záujmy (napr. T. G. Masaryk). Fakticky táto koncepcia bola zakotvená aj v ústave buržoáznej československej republiky. No prirodzene to nemožno považovať za priamy následok Havlíčkovej činnosti, pretože pre nerovnoprávny pomer českého a slovenského národa boli koniec koncov rozhodujúce ekonomické podmienky ich vývoja. Buržoázia však využívala tradičnú ideológiu, ktorá zodpovedala jej záujmom, hoci vznikla za inej historickej situácie.

Na Havlíčkovu koncepciu nadväzovalo aj tzv. slovakofilské hnutie (Pokorný, Kálal, Průmyslová jednota a pod.)

Na záver znovu musíme zdôrazniť, že otázka pomeru k česko-slovenským vzťahom je len jednou zo stránok názorov a politickej činnosti K. H. Borovského a v mnohých iných stránkach a najmä svojou beletristickou činnosťou a odhodlanosťou, keď bol perzekvovaný v Brixene, zanechal trvalú stopu v pokrokových tradíciách našich bratských národov.